

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Τμήμα Ψυχολογίας
ΨΧ78: Εφαρμοσμένη Κοινωνική Ψυχολογία
Χειμερινό εξάμηνο 2024-2025

Ντετερμινισμός και Ελεύθερη Βούληση

Συγγραφείς: Κωνσταντίνα Τσολάκη, Παρασκευή Κομνηνού, Σοφία Ισπόγλου
Καθηγητής: Βασίλης Παυλόπουλος

Περιεχόμενα

- ◊ Ορισμοί
- ◊ Ντετερμινισμός
- ◊ Αυστηρός vs. Ήπιος Ντετερμινισμός
- ◊ Ελεύθερη Βούληση
- ◊ Ιστορική Αναδρομή
- ◊ Τα δύο κυρίαρχα ρεύματα
- ◊ Συμβατοκρατία
- ◊ Ασυμβατοκρατία
- ◊ Σύνδεση με την Ψυχολογία
- ◊ Βιβλιογραφία

Ντετερμινισμός
Αυστερός vs. Ήπιος
Ντετερμινισμός
Ελεύθερη βούληση

Ορισμοί

Ντετερμινισμός

Φιλοσοφικός όρος, γνωστός και ως
αιτιοκρατία

Τα γεγονότα ακολουθούν μια
προδιαγεγραμμένη πορεία που υπαγορεύεται
από φυσικούς νόμους και αιτιατές σχέσεις.

Οι ανθρώπινες αποφάσεις και ενέργειες
καθορίζονται αναπόφευκτα από
προηγούμενες αιτίες.

Αποκλείει τη δυνατότητα εναλλακτικών
επιλογών: «ό,τι συμβαίνει, δεν θα μπορούσε
να έχει συμβεί διαφορετικά» (Αντικλείδι,
2019).

Αυστηρός vs. Ήπιος Ντετερμινισμός

Αυστηρός (Hard) Ντετερμινισμός

- ♦ Ενώ υποστηρίζει ότι οι πράξεις του ατόμου είναι το αποτέλεσμα αιτιακής αλληλουχίας γεγονότων, συχνά αμφισβητεί την πλήρη ηθική ευθύνη του ατόμου, καθώς οι ενέργειές του θεωρούνται καθορισμένες εκ των προτέρων από παράγοντες πέρα από τον έλεγχό του (Van Inwagen, 1983).

Ήπιος (Soft) Ντετερμινισμός

- ♦ Το άτομο είναι σε θέση να αξιολογεί τις επιπτώσεις των πράξεών του και παρόλα αυτά να προβαίνει στην πραγμάτωσή τους.
- ♦ Διατηρεί την ηθική του ευθύνη για τις πράξεις του (Dennett, 2003).

Ελεύθερη Βούληση

- ◈ Ικανότητα του ανθρώπου να λαμβάνει αποφάσεις ανεξάρτητα από οποιοδήποτε προηγούμενο γεγονός (Van Inwagen, 1975).
- ◈ Ελευθερία επιλογής και κατεύθυνσης των πράξεων (O'Connor & Franklin, 2018).
- ◈ Επιχειρήματα υπέρ της ελεύθερης βούλησης έχουν βασιστεί στην κοινή παραδοχή της ατομικής ηθικής ευθύνης που διέπει τις έννοιες του νόμου, της ανταμοιβής, της τιμωρίας και του κινήτρου (Watson, 2003)

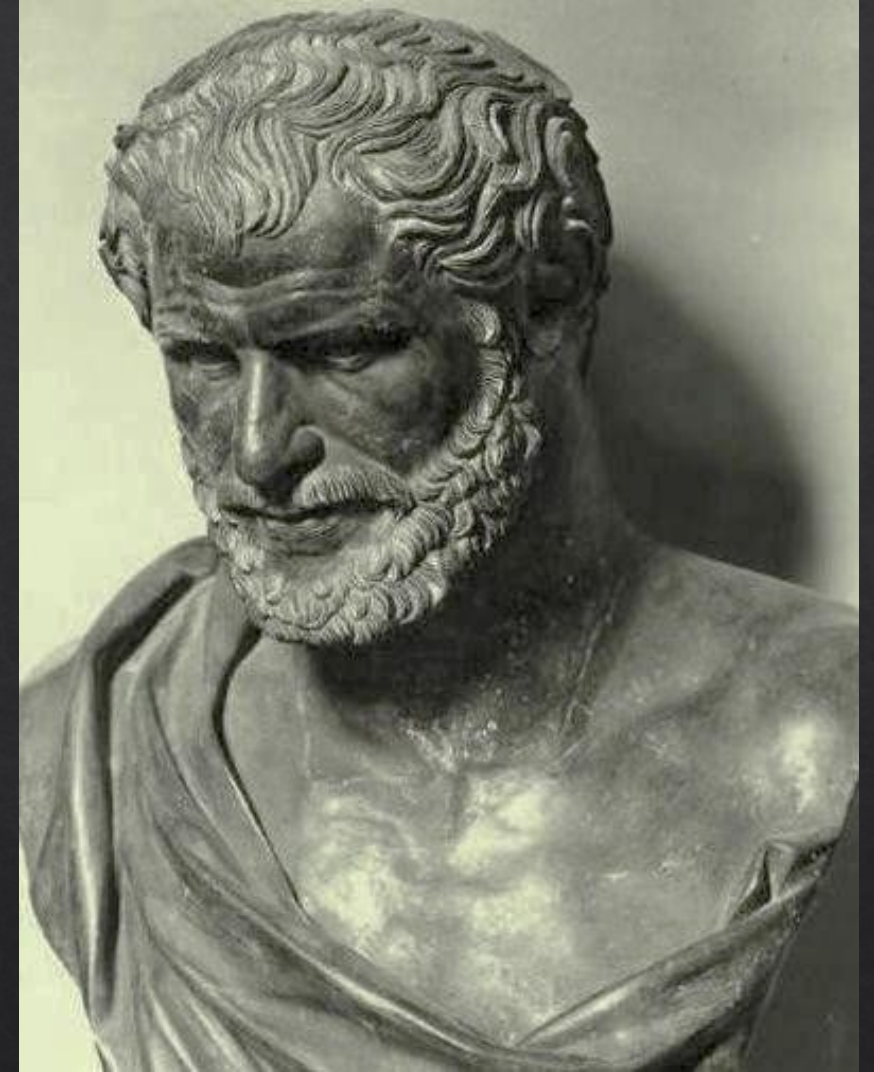
Ζαν-Πολ Σαρτρ

Ιστορική Αναδρομή

Ντετερμινισμός
Ελεύθερη Βούληση

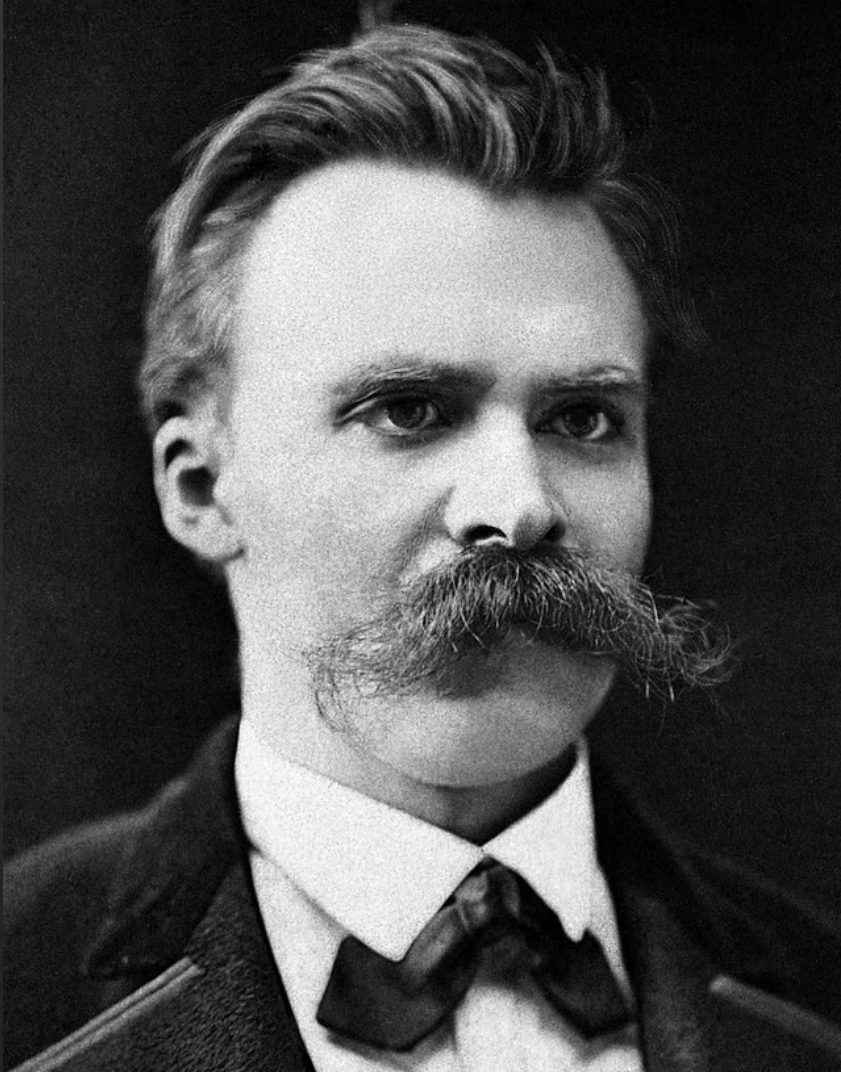
Ιστορική Αναδρομή- Ντετερμινισμός

- ❖ Πρώιμες αναφορές από προσωκρατικούς φιλοσόφους κατά τον 7ο και 6ο αιώνα (Ο Δημόκριτος αναφέρεται στον ατομισμό).
- ❖ Στον Μεσαίωνα αναπτύσσεται η έννοια του ντετερμινισμού με θεϊκό γνώμονα.
- ❖ Ο Γερμανός μαθηματικός Λάιμπνιτς πρότεινε τη θεωρία της προδιατεταγμένης αρμονίας, όπου τα γεγονότα συμβαίνουν βάσει θεϊκού σχεδίου (Leibniz, 1714/1989).
- ❖ Στη σύγχρονη εποχή, όπου ο ντετερμινισμός συνδέεται με επιστημονικές θεωρίες, η έννοια έχει υποστεί πολλαπλές αναθεωρήσεις.

Ο Δημόκριτος ήταν αρχαίος Έλληνας φιλόσοφος από τα Άβδηρα (5^{ος} -4^{ος} αιώνας π.Χ.), γνωστός ως "πατέρας του ατομισμού", καθώς ανέπτυξε τη θεωρία ότι όλη η ύλη αποτελείται από αδιαίρετα σωματίδια, τα άτομα, τα οποία κινούνται σε κενό χώρο σύμφωνα με φυσικούς νόμους.

Ιστορική Αναδρομή- Ελεύθερη Βούληση

- ◈ Στην αρχαία Ελλάδα, η ελεύθερη βούληση συνδέεται με την ηθική ευθύνη και την αυτογνωσία (Honderich, 2007).
- ◈ Στον Μεσαίωνα, η ελεύθερη βούληση θεωρείτο ως δώρο του Θεού που επέτρεπε στον άνθρωπο να διαλέξει ανάμεσα στο καλό και το κακό.
- ◈ Στην Αναγέννηση και τον Διαφωτισμό, η έννοια της ελεύθερης βούλησης αρχίζει να συνδέεται με τη λογική και τον ορθολογισμό (Watson, 2003).
- ◈ Στον 19^ο και 20^ο αιώνα διατυπώθηκαν ισχυρές θέσεις για την ελευθερία και την υπευθυνότητα του ατόμου.
- ◈ «Βούληση για δύναμη» (Nietzsche, 1886).
- ◈ Οι άνθρωποι είναι «καταδικασμένοι να είναι ελεύθεροι» (Sartre, 1943).

Για τον Νίτσε, η πίστη στην ελεύθερη βούληση εξυπηρετεί την ανάγκη του ανθρώπου για τάξη, έλεγχο και νόημα στη ζωή του. Είναι μια ψυχολογική άμυνα απέναντι στο χάος και την απροσδιοριστία της ύπαρξης.

Τα δύο κυρίαρχα ρεύματα

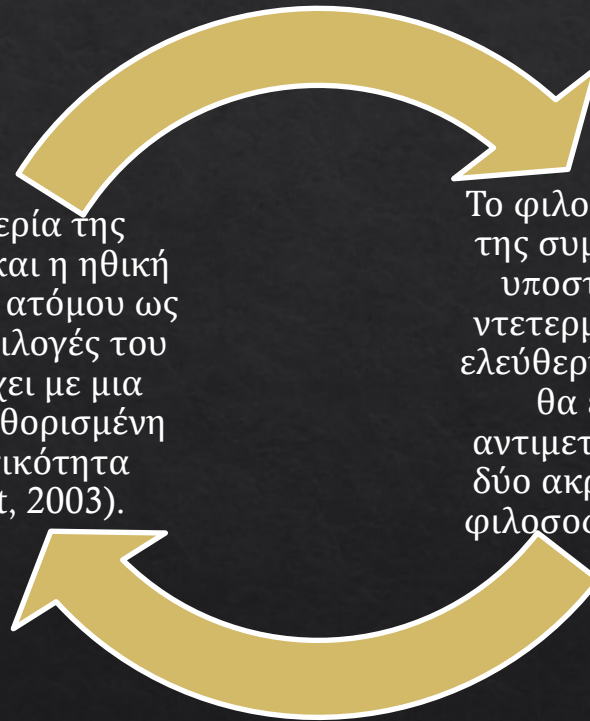
Συμβατοκρατία (Compatibilism)

Ασυμβατοκρατία (Incompatibilism)

Συμβατοκρατία- Compatibilism

Η ελευθερία της βούλησης και η ηθική ευθύνη του ατόμου ως προς τις επιλογές του συνυπάρχει με μια αιτιακά καθορισμένη πραγματικότητα (Dennett, 2003).

Το φιλοσοφικό ρεύμα της συμβατοκρατίας υποστηρίζει ότι ο ντετερμινισμός και η ελεύθερη βούληση δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζονται ως δύο ακραία αντίθετα φιλοσοφικά ρεύματα.

Δομικές Ομοιότητες

Αιτιακή Σχέση: Κοινή αποδοχή της αιτιακής καθοδήγησης των ανθρώπινων πράξεων. Διαφορά στην αντίληψη της ηθικής ευθύνης (Fischer & Ravizza, 1998).

Ηθική Ευθύνη: Το ρεύμα του Αντιντετερμινισμού αναγνωρίζει αιτιακή καθοδήγηση αλλά διατηρεί την έννοια της ελεύθερης επιλογής.

Αυτογνωσία: Ντετερμινισμός: Εργαλείο κατανόησης των αιτιών των πράξεων (Dennett, 2003). Ελεύθερη Βούληση: Απαραίτητη για συνειδητές αποφάσεις (Frankfurt, 1971).

Ασυμβατοκρατία- Incompatibilism

Σε αντίθεση με τους συμβατοκράτες, οι ασυμβατοκράτες πιστεύουν ότι η αποδοχή του ντετερμινισμού σημαίνει αυτόματα απόρριψη της ελεύθερης βούλησης.

Κυρίαρχα επιχειρήματα ασυμβατότητας.

Επιχειρήματα για τον ισχυρισμό ότι ο ντετερμινισμός καθιστά αδύνατο για τους ανθρώπους να προκαλέσουν αλλά και να ελέγξουν τις πράξεις τους με τον σωστό τρόπο.

Επιχειρήματα για τον ισχυρισμό ότι ο ντετερμινισμός στερεί την ικανότητα από τους ανθρώπους να επιλέξουν διαφορετικά από το προκαθορισμένο (Vihvelin, 2013)

Ασυμβατοκρατία-Incompatibilism

- ◈ Τα επιχειρήματα της πρώτης κατηγορίας επικεντρώνονται στην ανάλυση της έννοιας του εαυτού, της αιτιότητας και της ευθύνης, αναδεικνύοντας την ασυμβατότητα του ντετερμινισμού με τον τύπο αιτιακής σχέσης που απαιτείται για την ανάθεση ευθυνών στα άτομα.
- ◈ Ο ντετερμινισμός αναιρεί την προσωπική ευθύνη, η οποία είναι απαραίτητη για την ηθική αξιολόγηση.
- ◈ Η πραγματική ηθική ευθύνη απαιτεί αυτονομία και πλήρη έλεγχο από το ίδιο το άτομο (Vihvelin, 2013).

Ασυμβατοκρατία-Incompatibilism

- ◈ Η δεύτερη κατηγορία επιχειρημάτων στρέφεται γύρω από την έννοια της επιλογής, η οποία προϋποθέτει την ύπαρξη εναλλακτικών λύσεων.
- ◈ Κάθε πράξη που εκτελούμε είναι η μόνη δυνατή, καταργώντας ουσιαστικά την έννοια της πραγματικής επιλογής.
- ◈ Η ελευθερία επιλογής είναι μια ψευδαίσθηση (Vihvelin, 2013).

Σύνδεση με την Ψυχολογία

Σύνδεση με την Ψυχολογία

Η ελεύθερη βούληση σημαίνει ότι έχουμε την ικανότητα να κάνουμε επιλογές χωρίς περιορισμούς από το εξωτερικό περιβάλλον, ενώ η πίστη ότι έχουμε έλεγχο στις αποφάσεις μας ενισχύει την αίσθηση της ευθύνης και της ηθικής (Baumeister, 2008).

Οι θεωρίες του Σκίνερ (Skinner, 1953) και του συμπεριφορισμού υποστηρίζουν ότι η συμπεριφορά μας είναι αποτέλεσμα μάθησης μέσω τιμωριών και ενισχύσεων από το περιβάλλον.

Οι άνθρωποι έχουν την ελευθερία να αναπτύξουν τον εαυτό τους και να κάνουν συνειδητές επιλογές (Maslow, 1943· Rogers, 1961).

Η αυτονομία, όπως την περιγράφει η θεωρία των Deci και Ryan (1985), είναι κρίσιμη για την ευημερία μας, αφού το αίσθημα ότι έχουμε τον έλεγχο στις αποφάσεις μας ενισχύει την ψυχική μας ισορροπία.

Η κοινωνία και οι συνθήκες που ζούμε διαμορφώνουν σε μεγάλο βαθμό την πορεία της ζωής μας (Erikson, 1950).

Συμπεράσματα

Συμπεράσματα

- ◈ Ο ντετερμινισμός και η ελεύθερη βούληση παραμένουν θεμελιώδη ζητήματα στη φιλοσοφία, με τη σύγχρονη επιστήμη να αμφισβητεί την απόλυτη διαφορά τους.
- ◈ Η σύγχρονη συζήτηση επηρεάζεται από τις νευροεπιστήμες, αναδεικνύοντας τις αλληλεπιδράσεις ανάμεσα σε βιολογικούς και ψυχολογικούς παράγοντες στην ανθρώπινη συμπεριφορά.
- ◈ Οι διαφορές μεταξύ ελεύθερης βούλησης και ντετερμινισμού φαίνονται να αμβλύνονται σε τρία σημεία: την αιτιακή σχέση, την αυτογνωσία και την ηθική ευθύνη.

Άρθουρ Σοπενχάουερ:

*Ο άνθρωπος μπορεί να
κάνει ό,τι θέλει, αλλά δεν
μπορεί να θέλει ό,τι θέλει.*

Σίγκμουντ Φρόιντ:

*Ελευθερία είναι απλώς
η άγνοια των αληθινών
κινήτρων μας.*

Βιβλιογραφία

- ♦ Dennett, D. C. (2003). *Freedom evolves*. Viking.
- ♦ Fischer, J. M., & Ravizza, M. (1998). *Responsibility and control: A theory of moral responsibility*. Cambridge University Press.
- ♦ Frankfurt, H. G. (1971). Freedom of the will and the concept of a person. *Journal of Philosophy*, 68(1), 5–20. <https://doi.org/10.2307/2023731>
- ♦ Honderich, T. (2007). *The Oxford companion to philosophy* (2nd ed.). Oxford University Press.
- ♦ Leibniz, G. W. (1714/1989). *Theodicy: Essays on the goodness of God, the freedom of man, and the origin of evil*. Open Court.
- ♦ Nietzsche, F. (1886). *Beyond good and evil* (H. Zimmern, Trans.). Project Gutenberg. <https://www.gutenberg.org/ebooks/4363>
- ♦ O'Connor, T., & Franklin, C. (2018). Free will. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/free-will/>
- ♦ Sartre, J.-P. (1943). *Being and nothingness* (H. E. Barnes, Trans.). Washington Square Press.
- ♦ Van Inwagen, P. (1975). The incompatibility of free will and determinism. *Journal of Philosophy*, 72(5), 171–186. <https://doi.org/10.2307/2024111>
- ♦ Vihvelin, K. (2013). Free will, determinism, and moral responsibility. In *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <https://plato.stanford.edu/entries/freewill/>

